

Bert Schierbeek en de proëzie

Het Hoogste woord

Deze tweewekelijkse serie geeft een overzicht van de belangrijkste schrijvers en dichters van deze eeuw uit Groningen en Drenthe. Dit is het tweede deel, gewijd aan Bert Schierbeek.

Het is alweer bijna drie jaar geleden dat de schrijver en dichter Bert Schierbeek overleed, op 77-jarige leeftijd, in zijn woonplaats Amsterdam. Schierbeek bracht het grootste deel van zijn jeugd door op het Groninger platteland.

Door **Jacob Moerman**

Bert Schierbeek werd in 1918 geboren in Glanerbrug, bij Enschede. Zijn moeder stierf tien dagen na zijn geboorte, zodat de grootouders de opvoeding van de kleine Bert op zich namen. En zo belandde hij in Beerta, twintig kilometer verwijderd van de Duitse grens. Herinneringen aan zijn jaren in de Groninger provincie zouden pas veel later in zijn werk opduiken.

In het boek *Querido's letterkundige reisgids van Nederland* meldt Reinold Kuipers in zijn essay over de schrijvers in de provincie Groningen dat Schierbeek in dezelfde straat woonde als de Groninger dichter Johan van Delden. En dat ze 'speelmakkertjes' waren: *Dichters zouden meer samen moeten knikkeren*.

In een artikel in *De Tijd* uit 1984 schreef Schierbeek over het Groninger landschap het volgende: *Die rechte sloten en kanalen, die grote vlakken groen en geel in de zomer en zwart*

en grijs en bruin in de herfst. Daar werd ik voorbereid op Mondriaan en op ruimte. Het had iets grenzeloos en tegelijkertijd zag je het begrensd.

Of Groningen een belangrijke rol in het leven van Schierbeek heeft gespeeld? Pas op late leeftijd zou Schierbeek iets schrijven over zijn jeugd in de provincie. Zijn drieluik *Weerwerk, Betrekkingen* en *Binnenwerk* (uit de periode 1977-1982) bestaat uit 'prozagedichten' die voor een groot deel in het teken van zijn jonge jaren staan. Daarnaast is het aannemelijk dat in Beerta zijn taalgevoel werd gevoed. De rest van zijn leven zou Schierbeek gecharmeerd blijven van de rauwe, Groningse klanken - een liefde waaruit tevens zijn zwak voor de Spaanse taal is voortgekomen.

Verzet

Na zijn jeugd in Beerta verhuisde hij naar het Twentse Boekelo. En in 1940 vertrok hij naar Amsterdam, waar hij in de kunstkringen doordrong en in het verzet belandde. Die combinatie zou kenmerkend blijven voor de rest van zijn leven. Onder de kunstenaars die hij tijdens de oorlog ontmoette bevonden zich belangrijke collega's als Jan Elburg, Ed Hoornik, Cees Budingh', Gerard den Brabander en Gerrit Kouwenaar.

Zijn eerste, nog vrij traditionele roman verscheen meteen na de oorlog: *Terreur tegen terreur*. Al in zijn tweede boek, *Gebroken horizon* uit 1945, brak hij met die traditie en ging hij associatiever te werk. Over de periode kort na de verschijning van zijn eerste twee romans zou hij later schrijven: *Toen wist ik het niet meer. Ik geloofde niet meer in het verhaal, niet meer in de romanvorm. Ik dacht dat het leven 77 verhalen tegelijk was en dat het 'ik' als een oktopus om zich heen moest grijpen om alles te kunnen vatten wat er om je heen gebeurde en daarna vorm moest geven: een nieuwe vorm. Dat werd Het boek Ik (1951). Een bedrieglijke titel, want het boek gaat eigenlijk over de opheffing van de grenzen van dat 'ik' en de opdeling ervan.*

Het boek Ik zou Schierbeeks meest bekende roman worden; in totaal zijn er 60.000 exemplaren van verkocht. Het boek levert een ingewikkelde en fantastische woekering van taal op, vol met wisselingen van perspectieven. De ingewikkelde structuur was ook kenmerkend voor zijn romans daarna en stond de waardering van het grote publiek in de weg. Daarnaast liet hij associatieve processen een belangrijke rol spelen bij het ontstaan van zijn boeken. Voorbeelden zijn onder meer *De andere namen* (1952) en *De gestalte der stem* (1957). Een te-

rugkerend thema in deze boeken is de plaats van het individu tegenover de groep.

Realiteit

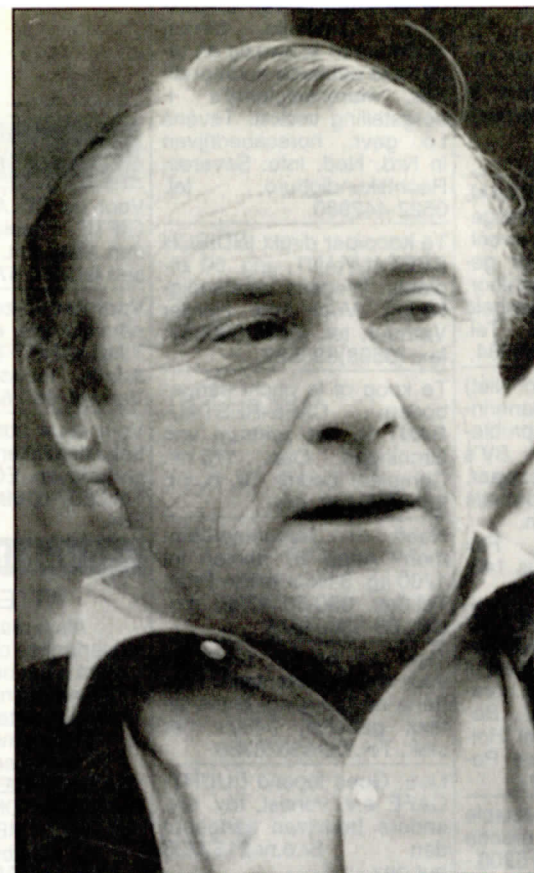
Schierbeek deelde de mening van zijn generatiegenoten die zich afkeerden van de schoonheid, de romantiek en de eeuwige cultuurwaarden. Hij wenste de harde realiteit onder ogen te zien. Vanuit die overweging zwoer hij de traditionele vertelvormen af. Schierbeek wilde eigenlijk geen proza of poëzie schrijven, maar 'proëzie'. De drang om niet te schrijven zoals 'de administrateurs der letterkunde dat in hun hoofd hebben gezet', heeft alles te maken met de tijd waarin Schierbeek zich als schrijver ontwikkelde. Na de oorlog bevond hij zich in het centrum van de Vijftigers, die met hun experimenteel taalgebruik en taalgevoel nieuwe literaire wegen in wilden slaan. In het verlengde van zijn opvattingen over literatuur behoort zijn vrije omgang met verschillende genres. Schierbeek schreef niet alleen poëzie en 'proëzie', maar ook toneelstukken, reisgidsen, televisiespelen, essays en vertalingen.

Zes jaar geleden verscheen een boek over Schierbeek van Karin Evers, onder de titel *De andere stemmen. Portret van Bert Schierbeek*. Het is duidelijk geschreven vanuit de bewondering die Evers voor Schierbeek voelde. Maar het is jammer dat Evers voornamelijk aandacht heeft geschonken aan zijn werk, waardoor we bovendien het zoveelste portret krijgen voorgeschoteld van de beweging van Vijftig. Het boek bevat veel passages en alinea's over de tijdgenoten van Schierbeek: Gerrit Kouwenaar, Simon Vinkenoog en Remco Campert. Schierbeek blijft vaak gehuld achter een 'proëtisch' rookgordijn en komt alleen zo nu en dan even om de hoek kijken.

Gelukkig zijn er ook rake passages in het boekje opgenomen. Fraai is de herinnering van Wim Schouten over Schierbeeks ontmoeting met de koningin Juliana. Toen hij haar kon spreken, begon hij meteen te vertellen over de belabberde financiële situatie van de Nederlandse schrijvers en dichters. Ze verdienden volgens hem niet eens het zout in de pap. Het antwoord van Hare Majesteit mocht er zijn: „Ga zo voort meneer Schierbeek en gij zult spinazie eten.” Schierbeek keek verschrikt omhoog en zei: „Wat Majesteit, spinazie? Daar hou ik niet van.”

Fonds

Schierbeek heeft er overigens daarna mede voor gezorgd dat de Nederlandse schrijvers en dichters hun boterhammen beter konden beleggen. Hij was betrokken bij de oprichting van

▲ Een nog vrij jonge Bert Schierbeek.

Foto: Archief

het Fonds voor de Letteren in 1965, dat door middel van aanvullende honoraria en werkbeurzen professionele schrijvers financieel steunt. En over prijzen heeft hij nooit kunnen klagen. Hij won onder meer de Poëzieprijs van de gemeente Amsterdam in 1956, de Henriëtte Roland Holst-prijs in 1960, de Lucy B. en C.W. van der Hoogt-prijs in 1961, de Vijverbergprijs in 1971, de Herman Gorter-prijs in 1978, de Hendrik de Vries-prijs in 1986 en de Constan-tijn Huygensprijs in 1991.

Bert Schierbeek heb ik één keer gezien. Ik had afgesproken met Jan Mulder in een café in Amsterdam. Mulder kwam veel later dan het afgesproken tijdstip. Al wachtend heb ik toen even overwogen om Schierbeek aan te spreken, maar hij was gezellig aan het drinken en praten met een andere van oorsprong Groninger schrijver, Jean-Paul Franssens. Ik ben toen maar gewoon blijven zitten, in het besef dat ooit een betere mogelijkheid zich aan zou dienen.

Als ik toen geweten had wat ik nu weet en weer op dat terras zou zitten, had ik geprobeerd hem te verleiden tot een afspraak voor een interview. Nog geen jaar later was hij overleden.

Over twee weken: Johan van der Woude

90 6-2-99